

ло факт голоду, не в змозі приховати існуючі факти – скорочення посівних площ, наявність випадків голодної смерті, міграційні процеси серед населення [5, с. 21].

У кінці 1921 р. повністю голодуючими були оголошені більша частина південноукраїнських земель: Запорізька і Донецька губернії, Дніпропетровський, Херсонський і Миколаївський повіти Миколаївської губернії, Катеринославський і Новомосковський Катеринославської, Одеський і частково Тираспольський Одеської [4, с. 7–8].

Голод 1921–1923 рр., що охопив українські землі, на перше місце поставив питання виживання населення, відсторонивши національні питання (хоча б “політику коренізації”) на задній план. Варто зазначити, що методи здійснення хлібозаготівель (погрози, шантаж, незаконне утримання під вартою, знущання над жінками, побиття селян тощо) були повністю ідентичними як в українських селах, так і в місцях проживання національних меншин. Навіть зараз не встановлено точне число жертв голоду 1921–1923 рр. в Україні серед жителів тисяч українських, німецьких, польських, єврейських, грецьких, болгарських та інших національних сіл. За тогочасними розрахунками Наркомздоров’я УСРР, від голоду померло 47,5 тис. чоловік, проте сучасні історики наводять приблизні дані до 300 тис. чол.

Отож наведені факти щодо соціально–економічного та політичного становище українських земель дають підставу виокремити в окремий етап період перехід від політики “воєнного комунізму” до нової економічної політики, що характеризувався погіршенням економічної ситуації в українських землях аж до голоду 1921–1923 рр., викликаного як об’єктивними погодними обставинами, так і репресивною політикою радянської влади щодо заможного селянства.

Список використаних джерел

1. Голод 1921–1923 років в Україні: зб. документів і матеріалів / АН України, Ін-т історії України та ін.; упоряд. : О. М. Мовчан, А. П. Огінська, Л. В. Яковлева; відп. ред. С. В. Кульчицький. – К. : Наук. думка, 1993. – 240 с.
2. Драмарецький Б. Б. Голод 1921–1923 років в Україні (Маловідомі сторінки трагічної історії). – К., 1997. – 22 с.
3. Котляр Ю. В., Міронова І. С. Голодомори 1921–1923 рр. та 1932–1933 рр. на Півдні України: етнічний та міжнародний аспекти / Монографія. – Миколаїв : МДГУ ім. Петра Могили. – 2008. – 204 с.
4. Мовчан О. М. Голод 1921–1923 рр. на Україні // УІЖ. – 1990. – № 12. – С. 30–36.
5. Орлик В. М. Молдавська національна меншина в Україні (1919–1923 рр.) / В. М. Орлик; Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка. – Кіровоград, 1998. – 42 с.
6. ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 1714. – Арк. 85–86.
7. Там само. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 2787–І. – Арк. 344.
8. Там само. – Ф. 258. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 47.
9. Там само. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 818. – Арк. 1.
10. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 610. – Арк. 177.
11. Там само. – Оп. 6. – Спр. 350. – Арк. 63.

References

1. Holod 1921–1923 rokiv v Ukraini: Zb. dokumentiv i materialiv / AN Ukrainy, In-t istoriyi Ukrainy ta in.; Uporyad. : O. M. Movchan, A. P. Ohins'ka, L. V. Yakovlyeva; Vidp. red. S. V. Kul'chyts'kyu. – K. : Nauk. dumka, 1993. – 240 s.
2. Dramarets'kyu B. B. Holod 1921–1923 rokiv v Ukraini (Malovidomi storinky trahichnoyi istoriyi). – K., 1997. – 22 s.
3. Kotlyar Yu. V., Mironova I. S. Holodomory 1921–1923 rr. ta 1932–1933 rr. na Pivdni Ukrainy: etnichnyu ta mizhnarodnyu aspekty / Monohrafiya. – Mykolayiv : MDHU im. Petra Mohyly. –

2008. – 204 s.

4. Movchan O. M. Holod 1921–1923 rr. na Ukraini // UIZh. – 1990. – № 12. – S. 30–36.
5. Orlyk V. M. Moldavs'ka natsional'na menshyna v Ukraini (1919–1923 rr.) / V. M. Orlyk; Kirovohrads'kyy derzh. pedahohichnyu un-t im. Volodymyra Vynnychenka. – Kirovohrad, 1998. – 42 s.
6. TsDAVO Ukrainy. – F. 1. – Op. 2. – Spr. 1714. – Ark. 85–86.
7. Tam samo. – F. 1. – Op. 2. – Spr. 2787–I. – Ark. 344.
8. Tam samo. – F. 258. – Op. 1. – Spr. 1. – Ark. 47.
9. Tam samo. – F. 5. – Op. 1. – Spr. 818. – Ark. 1.
10. CDAGO Ukrai'ny. – F. 1. – Op. 20. – Spr. 610. – Ark. 177.
11. Tam samo. – Op. 6. – Spr. 350. – Ark. 63.

Prydybaylo O. M., graduate student of the Department of the History and Archaeology of the Slavic peoples, National Pedagogical University by M. P. Dragomanov (Ukraine, Kiev), prydybaylo@gmail.com

The famine of 1921–1923 years among national minorities in Ukrainian territory

The national policy of the Soviet state in the 20-ies of XX century have a number of characteristics – especially this deployment repression. Currently, the national question is no less acute and urgent for both the international community and our country in particular. In its disclosure to the same period was used descriptive, analytical and synthesis methods by which identified the causes, course and consequences of the famine 1921–1923 years on Ukrainian territory. Until now, historians focused attention to events 1931–1933 years, which were officially recognized the Holodomor. Instead, on the famine 1921–1923 years, sharpen debate and discussion, or take it planned and artificial. We can note that this terrible phenomenon was due to both objective circumstances – weather conditions and the repressive policies of the Soviet government to wealthy peasants – namely excessive grain procurement rules and the transition to a food tax.

Keywords: national minorities, repression, national policy, famine, the new economic policy.

Прыдыбайло О. М., аспирантка кафедри історії та археології слов'янських народів, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), prydybaylo@gmail.com

Голод 1921–1923 гг. среди национальных меньшинств на украинских землях

Национальная политика Советского государства в 20-е гг. имела ряд характерных черт – прежде всего это развертывание репрессий. Сейчас национальный вопрос не менее острый и актуальный как для мирового сообщества, так и для нашей страны в частности. Для его раскрытия в указанный период было использовано описательный, аналитический и обобщающий методы, с помощью которых определены причины, ход и последствия голода 1921–1923 годах на украинских землях. До сих пор внимание историков приковано к событиям 1931–1933 гг. официально были признаны голодомором. Зато относительно голода 1921–1923 гг. ведутся споры и дискуссии – был ли он запланированным и искусственным. Можем отметить, что это страшное явление было вызвано как объективными обстоятельствами – погодными условиями, так и репрессивной политикой советской власти по зажиточному крестьянству – а именно завышенным нормам хлебозаготовки и переходом на продовольственный налог.

Ключевые слова: национальные меньшинства, репрессии, национальная политика, голодомор, новая экономическая политика.

* * *

УДК [631.526+631.01]:061.64:664.1[“1921/1927”]:332.024

Ситнікова А. С.
аспірантка, Національна наукова
сільськогосподарська бібліотека НААН
(Україна, Київ), nastya.sytnikova@ukr.net

СОРТО–НАСІННЄВЕ УПРАВЛІННЯ ЦУКРОСТЕСТУ (1921–1927 РР.): ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Сорто–насінове управління Цукротресту (ЧНУ) відіграло важливу роль не тільки в історії розвитку вітчизняної селекції і насінництва, а й дослідної справи взагалі. Зосередження в управлінні відомих на той час вчених дозволило отримати визначні досягнення таких наукових напрямів як сортовітництво, аеротехніка вироцування рослин, метеорологія, ентомологія, фітопатологія, агрохімія тощо. Метою даної публікації є висвітлення програми наукових досліджень та організаційної побудови ЧНУ.

У викладеному матеріалі методом історико–наукового аналізу розкрито історію створення ЧНУ Цукротресту, як адміністративної інституції в галузі селекції і насінництва цукрового буряку для забезпечення потреб цукрової промисловості УСРР в 20-х роках XIX ст. Висвітлено його організаційну структуру, завдання та напрями наукових досліджень, здійснено короткий аналіз діяльності одного з дорадчих органів управління – Наукової Ради.

Ключові слова: Сорто–насіннєве управління Цукротресту, селекція, насінництво, сорт, дослідна справа, селекційна станція, сільськогосподарські культури, пшениця, цукровий буряк.

Початок 20–х років минулого століття відзначився у розвитку сільськогосподарської дослідної справи і науки ухваленням низки урядових постанов, які регулювали подальші заходи в управлінні аграрною галуззю, координували сферу відносин державної аграрної політики, визначали типи господарювання тощо. До рішень, які безпосередньо стосувалися розвитку вітчизняної селекції і насінництва слід віднести перший урядовий акт, підписаний у 1921 р., який встановлював плановий розвиток галузі – декрет “О семеноводстве”, у 1922 р. – “Положение о Госсемакультуре”, що забезпечував виробництво насіння першої репродукції на селекційних станціях, у 1923 р. – “Положение о развитии сортового семенного дела” та ін.

Надзвичайно важливу роль в історії сортівництва також відіграв декрет “Про націоналізацію земель” (1919), зокрема для цукрової промисловості (1922), внаслідок якого Всеросійське товариство цукрозаводчиків припинило своє існування, так як функціонувало з ініціативи і підтримки приватних господарів, а підвідомча мережа дослідних установ, що на той час налічувала 14 станцій перейшла у підпорядкування новоствореному управлінському органу – Головцукру (з кінця 1921 р. Сорто–насіннєве управління Цукротресту). Незважаючи на вузьку спеціалізацію станцій, головним чином забезпечувати місцеві цукрові заводи якісним посівним матеріалом, їхні наукові програми включали значно ширший спектр досліджень як стосовно агротехнічних прийомів вирощування культур, так і розширеного сортименту сільськогосподарських рослин.

Як свідчить історіографія досліджуваної проблеми, питання реорганізації Головцукру в Сорто–насіннєве управління Цукротресту (СНУ) та подальшої діяльності мережі дослідних станцій залишається на сьогодні не достатньо вивченим. Широкомасштабність проведених робіт в установах, що є невід’ємною складовою еволюції аграрної науки і дослідної справи, обумовлює необхідність проведення дослідження діяльності управління, на що й спрямована дана стаття.

Президія Вищої ради народного господарства (ВРНГ) 29 грудня 1921 р. видала постанову про організацію Цукротресту та затвердила його правління. Наступного місяця (2 січня 1922 р.) відповідно до цього розпорядження вийшов наказ № 12 за підписом заступника голови Цукротресту К. С. Тараненка “Про припинення діяльності Головцукру”. Як значиться у документі, Головцукор підлягав ліквідації, а всі його справи передавалися новоствореному тресту. В УСРР було засновано Управління Правобережної області у складі трьох осіб: голова – О. С. Бондаренко, члени – Л. А. Войцеховський та І. Д. Столяренко. Згідно з Положенням також припинено діяльність Київцукру, акти і пасиви якого передано в назване управління. Смелянський і Подільський районні управління цукрової промисловості, всі підприємства й склади Головцукру з метою безперервної підготовки до весняної посівної кампанії свою роботу продовжили в Управлінні Правобережної області. Сорто–насіннєвий відділ Головцукру реорганізовано у самостійне Сорто–насіннєве управління, яке підпорядковувалося безпосередньо

Правлінню Цукротресту. Керівничим новоствореної організації призначено А. К. Запорожця, заступником – Б. А. Паншина [1, арк. 52]. СНУ Цукротресту, як окремий функціональний відділ Правління, очолило всю сортівничу роботу в цукровій промисловості УСРР.

Мережа дослідних станцій Головцукру перейшла у відання Управління. Завдяки розташуванню їх у різних ґрунтово–кліматичних районах, дослідження проводилися на всій території вирощування цукрового буряку. Зокрема, Рамонська станція знаходилася в центрі східного континентального чорноземного району Воронезько–Тамбовської області; Теткинська – обслуговувала Курську, Чернігівську і північ Харківської губернії з їхніми середньо потужними чорноземами і континентальним кліматом; Іванівська – стала центральним пунктом для півдня Харківської і північного сходу Полтавської губернії; Миронівська – представляла середні чорноземи східної частини Київської губернії з її сухим кліматом; Верхняцька – розташовувалася у центрі південної групи київських цукрових заводів і південно–східної групи подільських; Уладівська і Немерчанська – представляли райони Поділля (Уладівка північну чорноземну, холоднішу і вологішу, Немерче–суглинкову південну, сухішу і теплу половину Поділля) [2]. Крім мережі дослідних установ СНУ підпорядковувалася мережа цукрових заводів: Ананівський, Глобінський, Іваньківський, Конгресовський, Набутовський, Ольховецький, Рижавський, Старинський, Ст. Синявський [3, с. 106].

Відповідно до основної функції, структурними підрозділами СНУ стали три основних відділи – сортівничий, насіннєвий і дослідний та допоміжні – адміністративний, фінансово–рахунковий, постачання, науково–показовий, загальний. Наукові плани відділів з початку їх організації зазнавали певних змін постійно вдосконалюючись. Напрями діяльності основних відділів найповніше відображено у програмі третього з’їзду з сорто–насіннєвої справи 1922 р. Зокрема сортівничий відділ досліджував такі питання: 1) організація сортівництва в межах Цукротресту; 2) методика селекції на станціях СНУ; поляриметр і рефрактометр в селекційних лабораторіях; 3) значення і способи випробування нащадків при селекції буряків; 4) значення і застосування обчислення ймовірних помилок у випробуванні нащадків; 5) відбір на основі кривих; 6) значення індивідуального та масового відбору в селекції буряків у теоретичному та практичному відношеннях; передумови застосування того чи іншого методу; питання регресії; 7) масовий та індивідуальний відбір як методи селекції зернових культур; одноразовий чи повторний відбір у селекції самозапильних; 8) значення екстер’єру у селекції цукрових буряків; 9) техніка ручного посіву і підготовка ґрунту для нього; 10) збір і кагатування цукрових буряків; 11) вегетативне розмноження; 12) створення і ведення племінної книги; 13) забезпечення селекційної роботи необхідним інвентарем, лабораторним обладнанням, персоналом та ін.

Насіннєвий відділ здійснював дослідження з питань: 1) розподіл рослин у насіннєвих господарствах СНУ; 2) сортимент необхідних для розмноження сортів, сортовипробування, племінні реєстри; 3) організаційні й технічні вимоги до насіннєвого господарства;

4) апробація насінневих культур за коренем, сертифікація, зразки, упаковка, розрахунок.

Завдання дослідного відділу полягали у: 1) колективному сортовипробуванні озимої пшениці і маточного насіння буряку; 2) розробці проектів програм дослідних станцій; 3) ґрунтових дослідженнях на селекційних станціях СНУ; 4) організації музею з сорто-насінневої справи; 5) проведенні заходів захисту рослин в установах СНУ [4, арк. 8–9]. Масштаби селекційної та насінницької роботи в дослідних установах не обмежувалися лише культурою цукрового буряку. Поряд з ним передбачалося вивчення озимої пшениці, жита, вівса, проса, гороху, кукурудзи, гречки, кормових трав і городніх культур [2, с. 14–15].

Враховуючи важливість проведення селекції та насінництва, керівниками відділів було призначено висококваліфікованих, відомих на той час провідних вітчизняних фахівців: Г. А. Вейнберга, Л. А. Рудлицького, О. П. Корхова, Е. І. Шнейдера, В. А. Лебова, О. Г. Москвича, Л. Б. Ковалева, М. М. Грюнера, П. А. Солякова, К. Л. Шишкіна, Л. М. Землячковського, Б. І. Срезневського та ін. Всього у штатному розписі нараховувалося 64 працівники.

Координування діяльності допоміжних відділів здійснював завідувач адміністративним відділом Л. А. Рудлицький, роботу основних – заступник голови Управління Б. А. Паншин [1, арк. 7]. Крім того, для підвищення ефективності результатів виконання завдань на місцях, останній запропонував Правлінню Цукротресту створити особливу асоціацію фахівців сортової справи у складі Е. І. Шнейдера, В. І. Сазанова, О. Ф. Гельмера, Є. В. Хреннікова, І. І. Войткевича, Б. М. Лебединського і Л. Л. Семполовського під власним керівництвом. Названі особи мали відповідати за діяльність окремих станцій. Поряд з цим, в Управлінні було створено ще одну керівну посаду – уповноважений СНУ при Правлінні Цукротресту. Необхідність такої штатної одиниці пояснювалася передбаченими завданнями СНУ, що полягали в обслуговуванні всіх селекційних станцій трьох областей Цукротресту (Правобережної, Лівобережної та Великолукської) з питань насінництва цукрового буряку, що зумовлювало необхідність представництва при центрі у Москві [5, арк. 117].

На Першому селекційному з'їзді у грудні 1921 р. Центральним комітетом Трудоцукру та СНУ було розроблено систему оплати і шкалу розподілу посад за категоріями. Визначивши прожитковий мінімум, комісія визнала необхідним оплати проводити 60% продуктами і 40% грошми. Так, на місяць один працівник отримував житнього борошна – 45 фунтів, крупи – 7,5, цукру – 1,5, сала – 4, м'яса – 8, солі – 2, овочів – 30 фунтів [5, арк. 5].

Аналіз архівних документів щодо організації діяльності СНУ дозволив зробити висновок, що особлива увага приділялася веденню справочинства. Слід відмітити низку укладених договорів (про налагодження співпраці із дослідними станціями мережі, умови роботи штатного персоналу, матеріально-технічне забезпечення лабораторій, будівництво житлових і виробничих приміщень, субсидії та стипендії курсантам Вищих селекційних курсів, надання в оренду різних приміщень та ін.), які дають підстави стверджувати, що

керівництво Управління піклувалося не тільки про створення відповідних умов для виконання досліджень на високому рівні, а й про умови проживання своїх співробітників. Укладання таких угод свідчило також про юридичне підґрунтя своїх дій [6, арк. 18].

Існування двох відділів – сортивничого та насінневого, як показала трирічна практика, не забезпечувало співпраці з цукровими заводами і селянськими господарствами, відокремлюючи селекцію і насінництво від масового виробництва насінневого матеріалу високої репродукції, що відповідно негативно впливало на розвиток сортивництва [7]. Тому в 1925 р. у СНУ відбулася реорганізація структурних підрозділів. Відділ сортивництва і насінництва було об'єднано в один, що складався з трьох бюро: 1) селекції цукрового буряку, 2) селекції інших культур і 3) насінництва. Таким заходом насамперед передбачалося максимальне наближення сортивництва до роботи з репродукції сортових матеріалів та надання можливості селекціонерам відслідковувати фази розвитку рослин в умовах господарського розмноження. Помітних змін також зазнав дослідницький відділ (раніше науково-дослідний), у штат якого включено низку спеціальних посад, та розподілом його на бюро і секції: дослідних станцій, мережі дослідних полів, колективних сортовипробувань, міко-ентомології, метеорології, застосування і видавництва. Адміністративний відділ перетворено в організаційно-економічний – створено статистичне бюро, бухгалтерію відділено від фінансово-бюджетного відділу [3, с. 102–103].

В діяльності СНУ слід відмітити організовану в грудні 1925 р. секцію застосування. До її завдань увійшло керівництво сільськогосподарськими музеями і фотолабораторією; участь у виставках всесоюзного, республіканського і обласного масштабу; сприяння відділам застосування селекційно-дослідних станцій мережі СНУ і цукровим заводам у справі забезпечення їх обладнанням і наочними посібниками; видавничу діяльність матеріалів популярного характеру; організація періодичних нарад, участь в агрономічних з'їздах з питань дослідної справи тощо. Особливим видом діяльності секції стала агропропаганда серед працівників заводів станції, яку проводили шляхом безпосереднього контакту відділів застосування з місцевими господарями, а також через посередництво цукрових заводів, агроперсоналу, земорганів, сільськогосподарську кооперацію, навчальні заклади, які поширювали знання з сільськогосподарської дослідної справи у народних масах [8, с. 29].

До складу СНУ увійшло два дорадчих органи: Наукова рада (НР) та з'їзди з сорто-насінневої і дослідної справи в цукровій промисловості.

Наукову раду, як вищий керівний орган з вирішення принципових методичних питань ведення сорто-насінневої і дослідної справи засновано на Третньому з'їзді з сортивничої і насінницької справи. Ідея її створення виникла весною 1922 р., коли були спроби фірми Раббетге і Гізеке отримати монополію на селекцію в бурякоцукровій галузі. Тоді ж появилось питання належного управління селекційними станціями, направляючи їхню діяльність відповідно запитам виробництва. Саме тому основними завданнями, визначеними на першому засіданні НР, стали: 1) перегляд виробничих

програм і корегування їх у напрямі підвищення якості роботи, 2) спрямування роботи окремих станцій, 3) розгляд питань про кількість станцій, зміни місця їхнього розташування, 4) розгляд питань виробничого апарату СНУ, 5) масштаби роботи з цукровим буряком, зерновими хлібами, городніми і кормовими культурами, 6) методика сортівничої роботи, 7) колективне сортопробування тощо. Робота Ради полягала у зібрані 3–4 сесій у рік. До складу Наукової Ради з початку її заснування, увійшли провідні селекціонери і найбільш кваліфіковані на той час спеціалісти: М. І. Вавилов, І. І. Войткевич, О. Ф. Гельмер, Є. В. Гришкевич–Трохимовський, М. М. Грюнер, А. К. Запорожець, В. В. Колкунов, Б. А. Паншин, В. А. Лебов, Б. М. Лебединський, М. К. Малюшицький, В. І. Сазанов, Д. М. Прянишников, Л. А. Рудлицький, А. О. Сапегін, П. О. Соляков, Є. І. Шнейдер, І. В. Якушкін, Ол. К. Філіповський [9].

На першій сесії НР СНУ було вирішено принципи організації і контролю діяльності селекційних станцій. Заслухавши з цього питання доповідь Б. А. Паншина, члени Ради дійшли згоди щодо налагодження роботи шляхом децентралізації дослідної справи. Такий підхід, за словами доповідача, полягав у застосуванні комбінації, коли в організації досліджень беруть безпосередню участь як Центр (СНУ), так і найбільш авторитетні діячі периферії. У цьому випадку спільно розроблялися загальний план організації роботи, науково–дослідна програма станцій, методика досліджень, виробничі завдання і їхній розподіл між структурами. Іншими словами створеній НР передавалися функції не тільки законодавчого, але й управляючого органу, до чого й зводилась ідея створення НР. За такої організації схема керівництва і контролю діяльності селекційних станцій зводилась до наступного: а) при СНУ створювалася група спеціалістів, персонально відповідальних за окремі напрями роботи (Паншин Б. А. – загальна організація і напрями роботи станцій, Шнейдер Є. І. – селекція цукрового буряку, Левшин О. М. – селекція злаків і трав, Грюнер М. М. – селекція городніх культур); б) до них приєднувалася група спеціалістів на станціях, які проводили відповідні роботи на місцях як керівники (Якушкін І. В. – Рамонська, Лебединський Б. М. – Іванівська і Теткинська, Войткевич І. І. – Березотоцька, Ясноржевський А. А. – Кальницька й Іллінецька, Хренніков Є. В. – Ситковецька, Удицька і Верхняцька, Колкунов В. В. – Білоцерківська селекційні станції); в) названі особи становили адміністративно–технічний апарат, відповідальний перед СНУ за невиконання окремими станціями сортівничої роботи. Відповідно до цього програму із сортівництва СНУ розглядали в цій “Малій Раді” і після внесення поправок подавали на затвердження [10].

Наступне засідання сесії НР також мало організаційний характер. Зокрема було затверджено програму її діяльності, що включала дослідження таких питань: 1) обґрунтування напрямів селекції цукрового буряку (урожайне і цукристе) і зернових та перерозподіл завдань між станціями (відповідальний Б. М. Лебединський), 2) виробничі одиниці СНУ, їх кількість, побудова, районування (СНУ), 3) організація контролю і керівництва роботами станцій на місцях (СНУ), 4) методика сортопробування (Сазанов В. І.,

Войткевич І. І.), 5) розвиток селекції озимої пшениці на станціях СНУ (Якушкін І. В.). Крім того було визначено низку другорядних питань: методика відбору буряку, зернових; схрещування сортів; методика лабораторного дослідження буряку і злаків; механізація відбору; застосування новітніх досягнень генетики і відбору; вплив добрив і механічного обробітку ґрунту на розвиток рослин тощо [11].

У серпні 1923 р. відбулася друга сесія НР. Програма її роботи включала обговорення річного звіту Бюро Наукової Ради та розгляд таких доповідей: 1) Г. А. Левицького “Міжвидове схрещування”, 2) А. О. Сапегіна “Висота урожаю, як функція кількості поживних речовин”, 3) І. І. Войткевича “Методика відбору цукрового буряку”, 4) Є. В. Хреннікова “Напрями методики відбору цукрового буряку з зв’язку з машинним висівом педігрі”, 5) Є. В. Гришкевич–Трохимовського і Б. М. Лебединського “Методика лабораторного дослідження цукрового буряку”, 6) О. М. Левшина “Коротке повідомлення про попереднє дослідження Б. Когутова стосовно впливу складання коренів у кагати на форму висадків”, 7) І. В. Якушкіна “Стан селекції озимої пшениці на станціях СНУ”, 8) О. М. Левшина “Програма робіт з небуряковими рослинами”, 9) І. М. Єремєєва і О. М. Левшина “Про методику і техніку добору хлібів”, 10) Б. А. Паншина “Проект організації виробничих одиниць СНУ у зв’язку з обґрунтуванням вибору пунктів сортівничих одиниць і їх кількості”, 11) М. І. Вавилова “Ботаніко–географічні основи селекції”, 12) Б. І. Срезневського “Декілька слів про дослідження засух у всеросійському масштабі” та ін. Проаналізувавши тематику доповідей другої сесії НР, можна зробити висновок, що на відміну від першої, яка мала на меті вирішення організаційних питань, друга була присвячена обговоренню науково–дослідних і виробничих питань стосовно проведення селекції і насінництва сільськогосподарських культур.

Вагоме значення в розвитку селекції озимої пшениці мала доповідь І. В. Якушкіна. У виступі він піддав критиці постановку сортівничої роботи на станціях СНУ, зокрема стосовно матеріалу з яким проводили селекцію, і виділив низку заходів її організації, які й було ухвалено НР. Основними тезами повідомлення стали: 1) залучити кращі сорти всеукраїнської селекції, випробувавши їх на станціях СНУ і поширювати їх; 2) значну цікавість для України становили скловидні американські сорти, виведені з Кримки; 3) вирішити питання про повне поновлення вихідного матеріалу, а також відмовитися від селекції озимої пшениці на деяких станціях. Передусім відмовитися від множинної селекції одних і тих же сортів в одному районі; 4) для поновлення вихідного матеріалу і подальшого його схрещування необхідно залучити сорти пшениці з районів із суворішими зимами (південь України) й нові форми із Європи, а також здійснити обстеження місцевих пшениць бурякоцукрового району; 5) необхідно провести розподіл матеріалів і завдань між окремими станціями, що працювали з озимою пшеницею.

З питань методики і техніки сортівничої роботи і з цукровим буряком було заслухано доповіді І. І. Войткевича, Є. В. Хреннікова, Є. В. Гришкевич–

Трохимовського і Б. М. Лебединського. Спеціально створена комісія для розгляду цієї проблеми на основі заслуханих виступів та подальших їхніх обговорень розробила низку пропозицій щодо покращання селекції та насінництва цукрового буряку. Важливими резолюціями стали: 1) отримання станційної еліти повинно базуватися на індивідуальному доборі; 2) в основі індивідуального добору має бути: як мінімум трирічне дослідження перших нащадків педігрі; в результаті такого дослідження виділити декілька кращих родин, із яких знову вивести нові педігрі й станційну еліту; для здійснення індивідуального добору необхідно застосовувати метод подвійного аналізу на одному комплекті хімічного обладнання; 3) при масовій селекції необхідно застосовувати одинарний аналіз і лише для супереліти потрібно проводити повторне визначення; 4) при масовій селекції слід ввести систему контролю всіх етапів лабораторної роботи; 5) при кагатуванні необхідно керуватися принципом одношаровості.

Реорганізації сортівничої роботи з небуряковими рослинами була присвячена доповідь О. М. Левшина, положення якої обговорювалися 10–25 травня 1923 р. на засідання завідувачів відділами СНУ і які стали основою циркуляру СНУ від 23 червня цього ж року. Доповідач вважав за необхідне розмежувати роботу зі створення нових сортів (робота “А”) від роботи із збереження в чистоті вже наявних господарсько-цінних сортів (робота “В”). Професор О. М. Левшин запропонував план розподілу діяльності й культур по станціях, основні положення якого схвалено НР [12].

Третя чергова сесія НР СНУ відбулася у березні 1924 р. Вона так як і попередня мала на меті розгляд науково-методологічних питань проведення сортівничої роботи на станціях СНУ. Серед важливих виступів зібрання можна відмітити: “Відбір цукрового буряку за морфологічними і анатомічними ознаками” (Ярошевський П. Є.), “Оцінка селекційного буряку за даними урожайності і цукристості”, “Про організацію насінництва у виробничих одиницях СНУ” (Грюнер М. М.), “Організація сорто-насіневої справи в цукровій промисловості” (Паншин Б. А.), “Колективне сортопробування” (Соляков П. А.), “Вплив площі живлення на цукристість буряку” (Філіповський О. К.) та ін.

У першій своїй доповіді М. М. Грюнер висловив думку про необхідність при оцінці селекційного буряку окрім цукристості і врожайності, брати до уваги також економічні і технічні фактори. Вчений запропонував власну формулу визначення переваг буряку. Для визначення даних він демонстрував особисто розроблені автоматичні ваги з продуктивністю, що перевищувала звичайні в 4 рази. Вони працювали без визначеної навіски і з любою кількістю мязги, до якої автоматично подавалася відповідна кількість свинцевого розчину. Відносно іншої доповіді, після розгляду запропонованих М. М. Грюнером заходів організації насінництва, НР визнала правильними положення про обов’язкову роботу СНУ Цукротресту щодо покращання насіння серед селянського населення. Зокрема прийнято резолюцію про необхідність включення у завдання СНУ завдань з вивчення і виведення сортів, пристосованих до умов селянського господарства.

Олексій Філіповський свій виступ присвятив проведеним у 1923 р. на Миронівській станції дослідженням, результати яких він сформулював у наступних висновках: 1) в міру збільшення площі живлення збільшується вага кореня і зменшується його цукристість, 2) збільшення маси кореня відбувається швидше, ніж його цукристості, 3) абсолютний вміст цукру в корені не зменшується, а можливо навіть збільшується. Метою даного дослідження слугувало також визначення розвитку гички, відсоткового її співвідношення до маси кореня і значення цієї величини при відборі [13].

Таким чином, аналіз організаційної структури і напрямів роботи СНУ Цукротресту дозволяє зробити висновок, що у 20-х роках минулого століття в буряко-цукровому регіоні УСРР сформувався координуючий центр із селекції, насінництва і сортопробування сільськогосподарських культур. Поруч з головним завданням, проводилися також дослідження з агротехніки, метеорології, агрохімії, захисту рослин та ін. Відповідальними за виконання програми діяльності управління були найвідоміші на той час вітчизняні спеціалісти, що свідчить про високий рівень науковості проведеної роботи.

У зв’язку з передачею створеному в 1927 р. Українському науково-дослідному інституту цукрової промисловості функції методичного керівництва мережею дослідно-селекційних станцій, СНУ було ліквідовано [14].

Список використаних джерел

1. ЦДАВО України. – Ф. 2501. – Оп. 1. – Спр. 1.
2. Сортоводно-семенное управление Сахаротреста // Сортоводные станции Сахаротреста / ССУ Сахаротреста. – К., 1923. – С. 3–40.
3. П. С. В ССУ / П. С. [П. Соляков] // Бюллетень Сахаротреста. – 1925. – № 11(31). – С. 102–107.
4. ЦДАВО України. – Ф. 2501. – Оп. 1. – Спр. 3.
5. Там само. – Спр. 4.
6. Там само. – Спр. 23.
7. Грюнер М. Н. Об организации семеноводства в рамках Главсахара и о роли селекционных станций в деле производства семенного материала / М. Н. Грюнер // Труды 2-го съезда по сортоводно-семенному делу в сахарной промышленности: 4–11 декабря 1921 года, Киев. – К.: Изд. Сахаротреста, 1922. – С. 78–87.
8. Гаршин А. Работа ССУ в области общественной агрономии / А. Гаршин // Бюллетень Сахаротреста. – М., 1926. – № 2 (34). – С. 26–29.
9. Научный Совет при ССУ // Бюллетень Сортоводно-Семенного управления Сахаротреста. – К.: Изд. Сахаротреста, 1923. – № 3. – С. 118–120.
10. Паншин Б. А. Организация руководства и контроля над работами селекционных станций / Б. А. Паншин // Бюллетень Сортоводно-Семенного управления Сахаротреста. – К.: Изд. Сахаротреста, 1923. – № 6. – С. 134–136.
11. Журнал 2-го заседания Научного Совета 27-го декабря 1922 г. // Бюллетень Сортоводно-Семенного управления Сахаротреста. – К.: Изд. Сахаротреста, 1923. – № 3. – С. 120–121.
12. Научный Совет ССУ. II Очередная сессия // Бюллетень Сахаротреста. – 1923. – № 6 (26). – С. 244–245.
13. Хроника ССУ. Третья очередная сессия Научного Совета // Бюллетень Сортівничо-насіневого управління Цукротресту. – К.: Вид. Цукротресту, 1924. – Ч. 8. – С. 337–351.
14. Васильев В. П. Новые хозяйства – новые задачи (1930–1941 гг.) / В. П. Васильев, М. П. Лесовой // История защиты растений от вредителей и болезней в Украине / В. П. Васильев, М. П. Лесовой; УААН, Ин-т защиты растений. – К.: Аграр. наука, 1941. – С. 27–51.

References

1. CDAVO Ukraïny. – F. 2501. – Op. 1. – Spr. 1.

2. Sortovodno–semennoe upravlenye Sakhartresta // Sortovodnye stantsyy Sakhartresta / SSU Sakhartresta. – K., 1923. – S. 3–40.

3. P. S. V SSU / P. S. [P. Solyakov] // Byulleten' Sakhartresta. – 1925. – № 11(31). – S. 102–107.

4. CDAVO Ukrai'ny. – F. 2501. – Op. 1. – Spr. 3.

5. Tam samo. – Spr. 4.

6. Tam samo. – Spr. 23.

7. Hryuner M. N. Ob orhanyzatsyyi semenovodstva v ramkakh Hlavsakhara y o roly selektsyonnykh stantsyy v dele proyzvodstva semennoho materyala / M. N. Hryuner // Trudy 2–ho s'ezda po sortovodno–semennomu delu v sakharnoy promyshlennosti: 4–11 dekabrya 1921 hoda, Kyev. – K., Yzd. Sakhartresta, 1922. – S. 78–87.

8. Harshyn A. Rabota SSU v oblasti obshchestvennoy ahronomy / A. Harshyn // Byulleten' Sakhartresta. – M., 1926. – № 2 (34). – S. 26–29.

9. Nauchnyy Sovet pry SSU // Byulleten' Sortovodno–Semennoho upravlenyya Sakhartresta. – K.: Yzd. Sakhartresta, 1923. – № 3. – S. 118–120.

10. Panshyn B. A. Orhanyzatsyya rukovodstva y kontrolya nad robotamy selektsyonnykh stantsyy / B. A. Panshyn // Byulleten' Sortovodno–Semennoho upravlenyya Sakhartresta. – K.: Yzd. Sakhartresta, 1923. – № 6. – S. 134–136.

11. Zhurnal 2–ho zasedannya Nauchnoho Soveta 27–ho dekabrya 1922 h. // Byulleten' Sortovodno–Semennoho upravlenyya Sakhartresta. – K.: Yzd. Sakhartresta, 1923. – № 3. – S. 120–121.

12. NauchnyySovet SSU. II Ocherednaya sessyya // Byulleten' Sakhartresta. – 1923. – № 6 (26). – S. 244–245.

13. Khronyka SSU. Tret'ya ocherednaya sessyya Nauchnoho Soveta // Byulyeten' Sortivnycho–nasinn'ovoho upravlinnya Tsukrotrestu. – K.: Vyd. Tsukrotrestu, 1924. – Ch. 8. – S. 337–351.

14. Vasylyev V. P. Novye khozyaystva – novye zadachy (1930–1941 hh.) / V. P. Vasylyev, M. P. Lesovoy // Ystoryya zashchyty rastenyi ot vredey teley y bolezney v Ukrayne / V. P. Vasylyev, M. P. Lesovoy; UAAN, Yn–t zashchyty rastenyi. – K.: Ahrar. nauka, 1941. – S. 27–51.

Sytynikova A. S., postgraduate of National scientific agricultural library NAAS (Ukraine, Kyiv), nastya.sytynikova@ukr.net

Variety–seed management of Sugartrest (1921–1927): organizational aspect

Variety– seed management of Sugartrest (VSM) played an important role not only in the history of the development of national plant breeding and seed production but in research deed at all. Concentration in the management of all known scientists at that time allowed to receive the outstanding achievements of such scientific directions as plant breeding, agrotechnics of cultivation of plants, meteorology, entomology, phytopathology, agricultural chemistry and other. The purpose of this publication is to highlight the programme of scientific researches and the organizational structure of VSM.

In the given material by historical and scientific analysis revealed the history of the creation of VSM of Sugartrest, as administrative institutions in the field of selection and seed production of sugar beet to meet the needs of the sugar industry of the USSR in the 20–ies of the XIX century. It is highlighted its organizational structure, tasks and directions of scientific researches, carried out a brief analysis of the activity of one of the Advisory bodies of management of the Scientific Council.

Keywords: *Variety–seed management of Sugartrest, plant breeding, seed production, variety, research deed, plant breeding station, agricultural plants, wheat, sugar beet.*

Ситникова А. С., аспирантка, Национальная научная сельскохозяйственная библиотека НААН (Украина, Киев), nastya.sytynikova@ukr.net

Сортоводно–семенное управление Сахаротреста (1921–1927 гг.): организационный аспект

Сортоводно–семенное управление Сахаротреста (ССУ) сыграло важную роль не только в истории развития отечественной селекции и семеноводства, но и опытного дела вообще. Сосредоточение в управлении известных в то время ученых позволило получить выдающиеся достижения из таких научных направлений как сортоводство, агротехника выращивания растений, метеорология, энтомология, фитопатология, агрохимия и т.д. Целью данной публикации является освещение программы научных исследований и организационного построения ССУ.

В изложенном материале методом историко–научного анализа раскрыта история создания ССУ Сахаротреста, как административной институции в области селекции и семеноводства сахарной свеклы для обеспечения потребностей сахарной промышленности УССР в 20–х годах XIX в. Освещено его организационную структуру, задачи и направления научных исследований, осуществлен краткий анализ деятельности одного из совещательных органов управления – Научного Совета.

Ключевые слова: *Сортоводно–семенное управления Сахаротреста, селекция, семеноводство, сорт, опытное дело, селекционная станция, сельскохозяйственные культуры, пшеница, сахарная свекла.*

* * *

УДК 94(447)“1932/1933”

Головченко В. І.

доктор політичних наук, професор, старший науковий співробітник Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна, Київ), Holovchenko@ukr.net

ГОЛОДОМОР 1932-1933 РР. В ІСТОРИЧНІЙ І НАЦІОНАЛЬНІЙ ПАМ'ЯТІ

Аналізується місце Голодомору в Україні 1932-1933 рр. в історичній і національній пам'яті, як усередині Української держави, так і в діаспорі; з'ясовується значення рівня національної свідомості й патріотизму для успішної розбудови й розвитку модерної державності; окремої уваги надано компаративному аналізу висвітлення трагедії Голодомору в західних засобах масової інформації та на державному рівні; окреслено обставини появи терміну “геноцид” в міжнародно-правовій практиці; розкрито причини звертання політичної й наукової громадськості Заходу до проблематики голоду в радянській Україні. Застосування проблемно-хронологічного підходу й структурно-функціонального аналізу дало можливість дійти висновку про те, що Голодомор назавжди залишиться однією з найбільш гострих і болісних проблем українства – в політичному, науковому й морально-психологічному сенсі.

Ключові слова: *геноцид, голод, історична пам'ять, колективізація, репресії.*

По завершенні холодної війни найбільш активно й поступово розвиваються саме ті держави світу, де рівень національної свідомості й патріотизму надзвичайно високий, дбайливо плекаються національні традиції й культура, де в належній пошані власна історична спадщина. Відповідно, наукову думку цих країн перманентно тримають у напрузі питання історичної й національної пам'яті, що слугують творенню принципово нової синтетичної історії. Саме тому для України як держави, що прагне асоційованих взаємин із Європейським Союзом, наразі актуальним є дослідження ключових проблем феномену історичної пам'яті й створення такої моделі національної історії, що могла б об'єктивно відтворити минуле держави, включене в контекст як європейського, так і світового розвитку.

Україна, всупереч незліченним прогнозам багатьох західних і східних аналітиків, не розпалася на дві чи більше частин, не поринула в громадянський конфлікт і господарський хаос, попри загальну дисфункціональність корумпованої держави й очевидний занепад пострадянської економіки. Закономірно, отже, що після тривалого скепсису чимало хто з-поміж закордонних фахівців відчув певний подив, а відтак і бажання розібратися в такому українському феномені.

Ще в 1995 р. знаний американський історик і майбутній голова Міжнародної асоціації українців – професор-славіст М. фон Гаген сформулював питання, навколо якого зав'язалася справжня дискусія: чи має Україна історію? Вчений стверджував, що історична й інтелектуальна легітимність новопосталих центрально-східноєвропейських держав ще не доведена, й тягар аргументованих доказів лягає на плечі незалежних дослідників, в також прагнучи заострити увагу наукового загалу на тому, що в багатьох європейських і світових академічних середовищах Україна не сприймалася як окремий суб'єкт історичного процесу [1].

Та вже в 1997 р. навколо перспектив Української держави розгорнулася гостра полеміка, спричинена виходом у світ блискучої аналітики З. Бжезінського “Велика шахова дошка”. В ній колишній радник президентів США з міжнародних і безпекових питань,